

Mensenrechten en globale ethiek – TvMR sprak met Sigrid Sterckx

Rozelien Van Erdeghem en Eva Albers¹

Het Tijdschrift voor Mensenrechten sprak met professor Sigrid Sterckx. Zij is verbonden aan de UGent als professor in sociale en politieke filosofie en (globale) ethiek.

TvMR: Zie jij overeenkomsten of spanningen tussen mensenrechten en globale ethiek? Zijn beide universeel, of deel je de kritiek dat mensenrechten een westers exportproduct zijn?

Sigrid Sterckx: Ik ben het niet eens met de stelling dat mensenrechten een westers, imperialistisch kader zijn. Dat betekent niet dat we niet kunnen discussiëren over de formulering, uitbreiding of aanpassing ervan, maar de vaak gehoorde kritiek dat mensenrechten alleen relevant zijn voor westerse landen of liberale democratieën vind ik te kort door de bocht.

We kunnen mensenrechten begrijpen als iets dat voortkomt uit de menselijke natuur, of als een conventioneel, politiek kader. Vanuit de deugdenethiek – zeker in de Aristotelianse traditie – draait het om de voorwaarden voor een bloeiend leven. Hedendaagse denkers zoals Martha Nussbaum werken dat concreet uit via de capabilities approach, ontwikkeld met Amartya Sen. Die benadering gaat uit van wat mensen nodig hebben om daadwerkelijk te kunnen functioneren, rekening houdend met verschillen tussen individuen.

(c) Jonas Lampens

Het uitgangspunt is dat er een objectieve lijst bestaat van dingen die iedereen nodig heeft om te kunnen bloeien, los van cultuur of samenleving. Hoe lang of kort die lijst is, is uiteraard onderwerp van debat. Het 'objectieve lijst'-idee is controversieel in de moraal filosofie: sommige denkers storen zich aan het universele karakter dat eraan wordt toegekend. Maar ik vind het een aantrekkelijke gedachte. Voorbeelden van dergelijke universele voorwaarden zijn vanzelfsprekende zaken zoals huisvesting en voedsel, maar ook elementen die te maken hebben met de omgeving: toegang tot natuur, stilte, plekken zonder vervuiling of overprikkeling, kortom omstandigheden die mentaal welzijn mogelijk maken. Dat lijkt misschien een luxe, maar het idee is dat dit voor iedereen waardevol is.

¹ Rozelien Van Erdeghem is beleids- en onderzoeksmedewerker bij het Kenniscentrum Kinderrechten. Eva Albers is doctor in de rechten. Ze verdedigde haar proefschrift 'Human Rights and Rights of Nature: a Flawed Analogy' in oktober 2025 aan de KU Leuven.

We delen als mensen nu eenmaal veel met elkaar: we hebben een lichaam dat op een bepaalde manier werkt, en hoewel er verschillen zijn, zijn er ook duidelijke overeenkomsten.

Daarom vind ik de opvatting dat mensenrechten per definitie slechts een reflectie zijn van de cultuur van degenen die ze formuleren, te beperkt. Die visie suggereert dat we onvermijdelijk uitkomen bij cultuurrelativisme, waarbij morele uitspraken alleen binnen één specifieke samenleving geldig kunnen zijn. Dan wordt het onmogelijk om iets te zeggen dat een bredere, universele geldigheid heeft.

TvMR: Zijn mensenrechten een vorm van globale ethiek?

Sigrid Sterckx: Globale ethiek is niet noodzakelijk gericht op het formuleren van universele morele principes. Globale ethiek is een relatief jong onderzoeksdomein binnen de moraalfilosofie dat eigenlijk pas de laatste dertig jaar echt tot ontwikkeling is gekomen. Wat het domein onderscheidt, is niet zozeer een specifieke methode of een vast normatief kader, maar de focus op morele problemen die een globale of supranationale dimensie hebben. Dat geldt zowel voor de aard van de problemen als voor de manieren waarop we nadenken over mogelijke oplossingen. De vraag is telkens: vereist dit vraagstuk een aanpak die nationale grenzen overstijgt? Dat criterium bepaalt of iets onder globale ethiek valt.

Binnen dat kader bestaan heel uiteenlopende benaderingen, en het is dus zeker niet zo dat globale ethiek altijd probeert universele principes te formuleren. Integendeel: er zijn soms behoorlijk wat controverses over hoe we morele verantwoordelijkheid op globaal niveau moeten begrijpen. Een van de klassieke debatten gaat bijvoorbeeld over kosmopolitisme, een traditie die al teruggaat tot de oudheid en later ook bij Immanuel Kant en moderne politieke filosofen opduikt.

Sommige hedendaagse denkers, bijvoorbeeld de Britse filosoof David Miller, verdedigen dat we naast algemene plichten ten aanzien van alle mensen (zoals die voortkomen uit menselijke waardigheid en mensenrechten) ook speciale plichten hebben tegenover medeburgers of personen met wie we een moreel relevante relatie hebben, zoals onze familie of vrienden. Dat noemen we 'zwak kosmopolitisme'. 'Sterk kosmopolitisme' verwerpt dat onderscheid tussen algemene en speciale plichten.

TvMR: Mensenrechten richten zich vooral op verplichtingen van de staat tegenover het individu. Kan globale ethiek iets toevoegen door ook de verantwoordelijkheid tussen individuen te belichten?

Sigrid Sterckx: Ik denk inderdaad dat in veel discussies, zoals klimaatverandering, de nadruk bijna uitsluitend ligt op de verantwoordelijkheid van overheden, instituties en de industrie. En dat is begrijpelijk: die actoren spelen een cruciale rol. Maar in de literatuur over klimaatethiek en klimaatrechtvaardigheid wordt vrijwel niets gezegd over individuele verantwoordelijkheid. Het is bijna een taboe, een soort *elephant in the room*.

Enkele collega's en ik hebben daarom besloten een boek te schrijven over individuele verantwoordelijkheid. Telkens wanneer we daar lezingen over geven, merk ik hoeveel weerstand dat oproept. Het is comfortabel om te praten over robuust klimaatbeleid, regelgeving en internationale afspraken, tot het moment dat de vraag naar individuele verantwoordelijkheid wordt gesteld, zeker wanneer je dat koppelt aan het mensenrechtenkader en aan ons denken over plichten tegenover wat in ons vakgebied vaak *distant strangers* worden genoemd.

Distant strangers zijn mensen met wie je geen enkele relatie hebt: je kent hun naam niet, je zult hen nooit ontmoeten. Net bij klimaatverandering speelt dat een bijzondere rol. Het is een globaal probleem waarbij de causale bijdrage van elke persoon wetenschappelijk aantoonbaar is. We

kunnen niet voorbijgaan aan die wetenschap: welke broeikasgassen hebben welke impact? Feitelijk kun je niet ontkennen dat iedereen, hoe minimaal ook, bijdraagt aan het probleem. Al verschilt uiteraard de omvang van die bijdrage en de mate waarin mensen verantwoordelijkheid kunnen nemen, afhankelijk van macht, privileges enzovoort.

Voor mij is dat een voorbeeld waar het enkel focussen op de verplichtingen van de staat tekortschiet. Dat leidt tot een volledige delegatie van verantwoordelijkheid: zolang de staat maar handelt, hoeft het individu niets te doen.

TvMR: Welke thema's in jouw vak Global Ethics roepen bij studenten doorgaans sterke reacties of juist opvallend weinig betrokkenheid op?

Sigrid Sterckx: In de toegepaste modules, waar ik werk met casestudies, merk je dat bepaalde thema's telkens opnieuw sterke reacties uitlokken. Dat geldt vooral voor discussies over de verhandelbaarheid van menselijk lichaamsmateriaal. Studenten gaan ervan uit dat ze eigendomsrecht hebben over hun lichaamsmateriaal. Ze denken: het is mijn lichaam, dus ik ben eigenaar. Dat klopt juridisch helemaal niet, maar slogans met woorden als *your body* worden vaak geïnterpreteerd alsof het om een eigendomsrecht gaat. We benaderen ethische kwesties bovendien vaak via een kader van individuele rechten, en dan bijna altijd via eigendomsrechten. Veel mensen zien dat als de enige manier om mensen te beschermen.

In mijn lessen stel ik net dat soort aannames ter discussie. Casussen zoals draagmoederschap zijn daar bijzonder geschikt voor, zeker wanneer het gaat om grensoverschrijdende praktijken. Denk aan medisch toerisme: mensen reizen naar andere landen om wetgeving in hun eigen land te omzeilen. Oekraïne is bijvoorbeeld een grote draaischijf voor commercieel draagmoederschap, zelfs tijdens de oorlog.

Ik vind het boeiend om met studenten te bespreken dat zulke praktijken niet waardenvrij zijn. Er is schade, er is onrecht, en we moeten proberen dat onder woorden te brengen. Maar dan rijst meteen de vraag of de oplossing moet bestaan uit een kader van universele principes. Betekent dat dat je zulke praktijken wereldwijd moet verbieden om schade te vermijden? Of dat je moet reguleren, en zo ja, hoe sterk of hoe zwak?

Het is in elk geval niet zo dat je moet kiezen tussen: óf een universeel kader dat overal geldt, óf helemaal geen regels. Zelfs als je moreel kunt zeggen dat bepaalde praktijken de bloei van mensen in de weg staan, blijft de vraag: wat is dan de meest rechtvaardige manier om ze aan te pakken? En minstens even belangrijk: welke tijdshorizon hanteer je daarbij, zodat je niet nog meer onrecht creëert?

TvMR: Kunnen mensenrechten een rol kunnen spelen in discussies rond bio-ethiek?

Sigrid Sterckx: Ik denk dat mensenrechten zeker een rol kunnen spelen. Filosofisch is dat interessant omdat je mensenrechten ook kunt zien als natuurrechten: rechten die pre-politiek zijn, onafhankelijk van wetgeving. Het maakt dus niet uit of een overheid bepaalde verdragen heeft geratificeerd of niet; deze rechten zijn moreel geldig, ook zonder codificatie en zonder dat ze positieve rechten zijn.

Die benadering van natuurrechten vormt een toetssteen voor andere wetten en regelgeving. Het is de basis voor het denken rond burgerlijke ongehoorzaamheid: onrechtvaardige wetten mogen en moeten zelfs worden overtreden, maar altijd in de publieke arena en met motivering. Het gaat er niet om een wet simpelweg te negeren omdat die je niet uitkomt. Filosofisch gezien bieden mensenrechten in die zin inspiratie en hoop: ze vormen een bron voor activisme, verzet en reflectie over wat fundamenteel verkeerd loopt in de samenleving.

Daarnaast kun je mensenrechten ook verbinden met de deugdenethiek, zoals bij Nussbaum. Vanuit dit perspectief gaat het om voorwaarden die vervuld moeten zijn om een bloeiend leven mogelijk te maken voor iedereen.

Beide benaderingen zijn verschillend: natuur-rechten richten zich op morele rechten, deugdenethiek op capaciteiten en voorwaarden voor een goed menselijk leven. Ook Kant en deontologische benaderingen van ethiek bieden nog andere invalshoeken, maar allemaal benadrukken ze de noodzaak van die oefening van reflectie.

TvMR: Hoe vertaalt dit zich naar draagmoederschap? Zijn mensenrechten vooral een kader om het probleem te identificeren, terwijl de oplossing eerder in concrete remediëring ligt dan in het formuleren van nieuwe universele principes?

Sigrid Sterckx: Ja, maar het gaat niet om simpelweg te stellen dat het een kwestie van keuze is, zoals in het klassieke liberale discours over individuele vrijheid.

Het is essentieel om te vragen: welke levens zouden mensen moeten kunnen leiden? Dat geldt ook bij onderwerpen zoals orgaanhandel. Op congressen merk ik vaak dat voorstanders van orgaanhandel zelf nog nooit organen hebben verkocht (of gedoneerd), maar er niettemin voor pleiten dat orgaanverkoop moet kunnen. Het gaat dan niet om een gebrek aan kennis over risico's, maar om het feit dat hun eigen levens fundamenteel anders zijn en bepaalde privileges bevatten waardoor ze zich nooit die vragen moeten stellen. Waarschijnlijk gaat hetzelfde op voor commercieel draagmoederschap.

Dat maakt het problematisch om te stellen dat dit debat puur gaat om paternalisme versus het belang van individuele vrijheid. Dit negeert dat vrouwen in zulke situaties juist proberen binnen de gegeven omstandigheden zoveel mogelijk handelingsvrijheid uit te oefenen, terwijl een

groot deel van dat vermogen verloren gaat door structurele omstandigheden.

Dat is een debat over structuur en handelingsvrijheid dat verbonden is aan politieke en socio-economische kwesties. Het gaat over extreme ongelijkheid en de werking van het economisch systeem waar we in leven.

TvMR: Dat debat over structurele ongelijkheid doet me denken aan sociale en economische rechten, zoals het recht op sociale zekerheid in het Kinderrechtenverdrag. Dat wordt nauwelijks ingeroepen, terwijl het net relevant lijkt. Wat vindt u van zulke mensenrechten?

Sigrid Sterckx: Dat is een mooi voorbeeld van een recht waar sommigen van zullen zeggen dat het niet gebruikt wordt en dus de vraag stellen of het wel een goed idee was om het op te nemen in het Kinderrechtenverdrag. Ik zou net zeggen van wel.

Natuurlijk kunnen we niet enkel focussen op de utopie, de idealen, en ons geen vragen stellen over de wereld zoals die nu is. Maar het allerlaatste dat we mogen doen is dan zeggen dat zo een recht geen zin heeft of geen betekenis heeft.

TvMR: U sprak daarnet ook over dat sterk kosmopolitisme, wat de lat erg hoog legt. Mensenrechten worden daarentegen net vaak als een minimumnorm gezien waarnaar gestreefd moet worden. De kritiek is dan vaak dat mensenrechten een utopie zouden zijn, iets dat onmogelijk is om te bereiken.

Sigrid Sterckx: Wat we utopisch vinden of niet, wat we haalbaar vinden of niet, hangt zo sterk af van het politieke klimaat waar we in zitten. Vandaag zijn er in België bijvoorbeeld discussies over een minister die dwangsommen naast zich neerlegt, of magistraten die de alarmbel luiden over de ondermijning van de rechtsstaat. Die brief is voor mij fantastisch om aan mijn studenten uit te leggen dat er weerstand is tegen

bepaalde maatschappelijke tendensen. Dat lijken op het eerste gezicht juridische bezwaren, maar die zijn ook filosofisch en ethisch.

Bij het uitdagen van de dominante opvattingen is het ook belangrijk om af en toe eens terug te gaan in de tijd. Sommige dingen die vandaag gezegd worden zouden mensen 20 jaar geleden degoutant gevonden hebben. Dus onze grens van wat we moreel aanvaardbaar taalgebruik vinden, is sterk veranderd. Elke keer moeten we daar denk ik blijven op wijzen. Niet omdat die eerdere dingen per se de waarheid waren, maar om wel vast te stellen: waarom is er hier een verschuiving? Welke morele erosie is er hier misschien bezig? Of hoe komt die voort uit een welbepaalde portrettering van wat haalbaar of onhaalbaar is in onze samenleving?

Laat ons uit die weerstand en uit die constante vraagstelling ook hoop putten. Dat is zo belangrijk. Zo kunnen we vanuit ons vakgebied andere mensen ook veel meer hoop voor de toekomst trachten te geven en het belang benadrukken van hoop als een collectieve emotie.